

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ

ENSURING NATIONAL SECURITY AS A FUNCTION OF THE STATE

Лемак О.В.,

*старший викладач кафедри кримінального права
юридичного факультету
Ужгородського національного університету*

У статті автор доводить, що функція держави щодо забезпечення національної безпеки повинна бути цілісною з позицій правового забезпечення, організації та управління національною безпекою і водночас чітко розмежовувати напрями (сфери, об'єкти) свого захисту як для більш раціонального використання державних ресурсів, так і для можливості їх аналізу та контролю з боку громадянського суспільства.

Ключові слова: національна безпека, функція держави, загрози, напрямки, сфери, об'єкти, громадянське суспільство.

В статье автор доказывает, что функция государства по обеспечению национальной безопасности должна быть целостной с позиций правового обеспечения, организации и управления национальной безопасностью и в то же время четко разграничивать направления (сферы, объекты) своей защиты как для более рационального использования государственных ресурсов, так и для возможности их анализа и контроля со стороны гражданского общества.

Ключевые слова: национальная безопасность, функция государства, угрозы, направления, сферы, объекты, гражданское общество.

The author argues that the function of the state of national security must be unified from the standpoint of legal support, organization and management of national security, and at the same time clearly demarcate directions (spheres, objects) his defense, both for more efficient use of public resources and capabilities for the analysis and control of the civil society.

Key words: national security, function of state, threats, directions, spheres, objects, civil society.

Постановка проблеми. Нова глобальна ситуація вимагає створення більш справедливої та прозорої системи міжнародних відносин, усунення принципу подвійних стандартів, консолідації світової спільноти для вирішення невідкладних завдань безпеки людства. Через об'єктивні та суб'єктивні чинники у світі так і не створено єдиного правового поля, яке б дозволило забезпечити планомірне та безконфліктне просування до зазначеної мети.

Утім, найбільш стійкими факторами, що впливають на геополітику міжнародних відносин, на сьогодні є системи забезпечення національної безпеки кожної окремої держави. Тому розуміння забезпечення національної безпеки як функції держави набуває особливої актуалізації.

У сучасному світі відбувається переосмислення ролі держави в суспільному житті, а саме тенденція до її зменшення. Водночас зростає роль громадянського суспільства, покликаною обмежити гіпертрофовані в минулому функції держави, встановити дієвий контроль за їхньою реалізацією, задати державі визначені параметри функціонування, зокрема у сфері безпеки.

Стан дослідження. До проблем вдосконалення способів і напрямів забезпечення національної безпеки держави, зокрема щодо узгодження їх із функціями держави, зверталися В.А. Ліпкан, О. Кулагін, Р.М. Дацків, М.І. Неліп, О.О. Мережко, Н.С. Леонов, Г.В. Новицький, Г.П. Ситник, В.М. Олуйко, П.А. Белов, О.Г. Прокопенко та інші вітчизняні й зарубіжні науковці.

Однак результати їхніх досліджень не знайшли свого відображення як у законодавчому регулюван-

ні, так і в державній політиці забезпечення національної безпеки. Зокрема, є відносно законодавчо визначеними об'єкти національної безпеки, національні цінності, національні інтереси, а в правовому регулюванні забезпечення національної безпеки України залишається підхід, як правило, у напрямку концепції, де національна безпека є захистом від загроз, з перенесенням центру уваги на останні. Однак зрозуміло, що зробити адекватний моніторинг усіх реальних і потенційних загроз не під силу навіть могутнім світовим державам. Тому зазначена концепція потребує перегляду.

Метою статті є аналіз забезпечення національної безпеки держави як її функції, яка б узгоджувалася з основною сутністю держави – забезпечення безпеки людини та громадянина в різних сферах суспільної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Згідно з поглядами давньогрецького філософа Епікура, держава і право виникають тоді, коли люди укладають між собою угоду з метою забезпечити спільну користь – взаємну безпеку. Ці ідеї підтримував наш відомий закарпатський вчений, філософ і правознавець, прихильник просвітницьких ідей П.Д. Лодій. Він вважав, що метою об'єднання людських спільнот у державу є досягнення безпеки. Державу вчений визначав як нерівне суспільство вільних людей, які об'єдналися під однією верховною владою для досягнення спільної безпеки та добробуту [1].

Отже, основним призначенням держави є безпечне існування соціуму, адже саме безпека є основним пунктом «угоди», яка укладається між суспільством

і найманим ним державним апаратом у провідній теорії походження держави. Безпека соціуму, тобто соціальна безпека, у цьому розумінні виступає синонімом поняття «**національна безпека**», якщо виходити з того, що нація – це спільнота всіх громадян та осіб без громадянства, які на цей момент проживають на території держави та підпадають під її юрисдикцію.

Тобто національна (соціальна) безпека – це безпека кожної особи, яка проживає на території України. Будь-яка небезпека соціуму – це автоматично і національна небезпека. Крім того, знак рівності між цими поняттями усуне відмінність їх тлумачення на кшталт, що національна безпека пов'язана тільки з силовими акціями військового чи подібного характеру, а соціальна безпека – тільки з соціальним (цивільним, мирним) становищем громадян у державі.

Відповідно до ст. 17 Конституції України «Захист суверенітету і територіальної цілісності України» забезпечення економічної та інформаційної безпеки України є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу [2, с. 6].

Як бачимо, однозначні категорії національної безпеки законодавець визначив окремими функціями держави, охарактеризувавши їх при цьому як найважливіші. Однак очевидно, що в проекції досліджуваної нами категорії ці поняття не можуть бути розмежованими, оскільки мають єдиний предмет – національну безпеку і єдиний напрям діяльності держави – забезпечення цієї безпеки.

Крім того, на перший погляд здається, що забезпечення національної безпеки (маємо на увазі суверенітет та обороноздатність держави) мусить бути захищеним до зовнішніх функцій держави, а забезпечення правопорядку, екологічної, економічної чи інформаційної безпеки – до внутрішніх. Проте у світлі викладення матеріалів дослідження випливає, що ця думка повинна вважатись умовною.

Так, до основних функцій держави В.С. Нерсесянц відносить правотворчу, правозастосовчу, правоохоронну та зовнішньодержавну функції. При цьому три перші вчений вважає внутрішніми функціями, пов'язаними зі здійсненням внутрішнього суверенітету держави, а четверту – зовнішньою функцією, яка характеризує здійснення зовнішнього суверенітету держави. При цьому вчений зазначає, що внутрішні та зовнішні функції держави тісно взаємопов'язані, доповнюють і підкріплюють одна одну [3, с. 67–68].

До положення про взаємовплив зовнішніх і внутрішніх функцій держави додамо, що з позицій захисту суверенітету, як це передбачено Конституцією, і в контексті забезпечення національної безпеки держави поділ суверенітету держави на зовнішній та внутрішній є неможливим без відхилення від самого змісту цього поняття. Внутрішніми чи зовнішніми можуть бути тільки суб'єкти, джерела небезпеки, оскільки навіть при «внутрішніх загрозах» ми маємо на увазі загрозу національній безпеці всієї країни (її суверенітету). Якщо ж ця «внутрішня» загроза не є загрозою національній безпеці в цілому, вона не є предметом нашого розгляду.

Зазначимо з цього приводу, що сутність самої держави – забезпечення безпеки всіх на найвищому (національному) рівні. При цьому тільки державна влада є монополною і поширюється на всю територію країни, а отже, здатна виконати це завдання. Нездержавні суспільні утворення можуть тільки сприяти їй у певних межах. Національна ж безпека стосується всієї держави (всього населення, включаючи всю різноманітність громадських і політичних утворень, суспільних відносин), а нація – це сукупність всього населення країни, про що вже було сказано вище.

У науковій літературі на тлі розпорошення окремих категорій забезпечення національної безпеки по різних напрямках діяльності держави (функціях) заслуговує на увагу більш цілісне та ґрунтовне визначення О.Г. Прокопенко. Спростовуючи поділ функцій держави на зовнішні та внутрішні, вчений зазначає функцію безпеки як політичну функцію держави поряд із економічною, соціальною, ідеологічною та екологічною, характеризуючи її як «забезпечення державної або суспільної безпеки, соціального та національного благополуччя, охорону суверенітету держави від зовнішніх посягань» [4, с. 48].

Очевидно, що форми здійснення функції забезпечення національної безпеки сучасної держави повинні бути відповідями на елементи системи загроз національній безпеці. Важко визначити єдині підходи до вирішення цих завдань, оскільки, крім неоднакових видів загроз, кожна держава ще повинна враховувати свої можливості у протистоянні ним. Останні ж залежать від ступеня враженості держави, яка вже несе на собі його наслідки, на момент прийняття рішення. У будь-якому випадку способи та форми протидії повинні бути спрямовані на всі напрями загроз національним інтересам держави.

У свою чергу, Закон «Про основи національної безпеки України» визначаючи основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, визначив термін «національна безпека» таким чином: це «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського гос-

подарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління за виникнення негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [5].

Звичайно, не можна зараховувати до сфер захисту національною безпекою будь-які відносини чи блага в державі або ставити знак рівності між забезпеченням національної безпеки та функціонуванням самої держави. Проте у наведеному вище законодавчому визначенні національної безпеки зазначено взяття під захист різноманітних сфер людської життєдіяльності та державного управління за виникнення негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам.

Іншими словами, оскільки загрози існують майже у всіх напрямках діяльності держави (функціях), то функція забезпечення національної безпеки не може бути окремою функцією держави. Ця функція проектується на всі інші напрямки діяльності держави та пов'язана з передбаченням і нейтралізацією загроз, що виникають на кожному відповідному напрямі, але в разі, знову таки, «виникнення негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам», як це зазначено в згаданому законі; вона проявляється в забезпеченні безпеки відповідних об'єктів (національних цінностей) і, відповідно, напрямів, а саме територіальної безпеки, екологічної безпеки, економічної безпеки, політичної безпеки, інформаційної безпеки.

Виходячи із соціальної сутності держави, яка має захищати найбільш важливі сфери життєдіяльності суспільства (національні інтереси), приходимо до висновку, що функція держави щодо забезпечення національної безпеки є невід'ємною від основних напрямів діяльності держави, тобто її функцій, узгоджується з ними та полягає в забезпеченні безпеки відповідних національних інтересів (цінностей) або об'єктів захисту у відповідних сферах, а саме:

– *Військово-силова сфера*: захист суверенітету і територіальної цілісності; забезпечення правопорядку, державної або суспільної безпеки, у тому числі з використанням військових засобів.

– *Екологічна сфера*: забезпечення екологічної безпеки; охорона природного середовища; допомога населенню у разі стихійного лиха, кризових ситуацій тощо.

– *Економічна сфера*: забезпечення нормального функціонування та розвитку економіки, у тому числі шляхом охорони наявних форм власності; регулювання економіки та підтримання підприємництва; створення умов для розвитку виробництва.

– *Політична сфера*: забезпечення політичної стабільності, процесу здійснення народовладдя; організація, підтримка та розвиток міждержавних договірних відносин на основі загально визнаних принципів міжнародного права.

– *Інформаційна сфера*: регламентація порядку організації, забезпечення, використання, поширення, захист і збереження інформації; сприяння розвитку освіти, науки та культури, організація навчання; забезпечення консолідації нації.

Інформаційна безпека при цьому, як і інформаційне забезпечення кожної зі сфер забезпечення національної безпеки, є основою ефективного забезпечення національної безпеки загалом, адже, як зазначають вітчизняні дослідники, «інформаційне протистояння – це форма боротьби сторін в інформаційному просторі з використанням політичних, економічних, дипломатичних, військових та інших методів, способів і засобів для впливу на інформаційне поле супротивника та захисту власного інформаційного поля в інтересах досягнення поставлених цілей» [6, с. 211–212].

Уся сукупність перерахованих вище сфер забезпечення національної безпеки і буде складати національні інтереси, тобто, відповідно до закону, «життєво важливі матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності українського народу як носія суверенітету та єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства та держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток» [5].

Між тим, на нашу думку, окреслення та відмежування суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки, в окремі сфери, давало б можливість, по-перше, конкретно визначитися, що захищати, а вже потім ідентифікувати загрози щодо цих об'єктів; а по-друге, піддавати їх аналізу, коригуванню та контролю з боку громадянського суспільства.

Наприклад, у Стратегії національної безпеки США зазначено, що для досягнення світового лідерства як основної мети національної безпеки вона повинна мати конкретні цілі, які базуються на основоположних інтересах країни, а саме:

– безпека Сполучених Штатів, їх громадян, а також американських союзників і партнерів;

– функціонуюча в межах відкритої міжнародної економічної системи міцна, інноваційна та зростаюча національна економіка, завданням якої є формування сприятливих умов для процвітання держави;

– повага універсальних цінностей всередині країни та за кордоном;

– заснований на верховенстві закону правопорядок, забезпечений панівною роллю США, спрямований на підтримання миру, безпеки та накопичення можливостей щодо реагування на глобальні виклики шляхом більш тісного міжнародного співробітництва.

В умовах динамічної глобальної ситуації, зазначається в Стратегії, ці національні інтереси будуть слугувати орієнтирами, які будуть визначати характер їхніх дій. Для ефективного просування цих інтересів США повинні зрозуміти ключові завдання у сфері забезпечення національної безпеки, розподілити відповідним чином ресурси та у співпраці з конгресом забезпечити припинення секвестрування бюджету країни [7].

Як бачимо, існує взаємозв'язок і логічно побудована структура в напрямі «національна ідея – національні інтереси – орієнтири – ключові завдання у сфері забезпечення національної безпеки – розподілення відповідним чином державних ресурсів».

Отже, функція забезпечення національної безпеки США проектується на всі інші напрямки діяльності держави, її цілі та пов'язана з передбаченням і нейтралізацією загроз, що виникають у кожній відповідній сфері основоположних інтересів країни, які при цьому цілком узгоджуються із запропонованою нами системою напрямів (сфер) забезпечення національної безпеки.

Стосовно ж акцентування американськими колегами уваги на основній загрозі – тероризму, у тому числі світовому, то є очевидним, що терористичний акт може бути скоєний у будь-якій згаданій вище сфері суспільних відносин (як і щодо інформаційних технологій в кожній сфері) і діяльності держави, як і терористична діяльність, що зайвий раз спонукає до їх розмежування та напрацювання ефективної протидії.

Висновки. Таким чином функція держави щодо забезпечення національної безпеки є невід'ємною від основних напрямків діяльності держави та полягає у забезпеченні безпеки відповідних національних інтересів (цінностей) у військово-силовій, екологічній, економічній, політичній, інформаційній сферах або об'єктів захисту, відповідно, територіальної, екологічної, економічної, політичної та інформаційної безпеки держави за умови виникнення негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам.

Ця функція держави повинна бути цілісною з позицій наукового, нормативно-правового забезпечення, організації та управління національною безпекою і водночас чітко розмежовувати напрями (сфери, об'єкти) свого захисту як для більш раціонального використання державних ресурсів, так і для можливості їх аналізу та контролю з боку громадянського суспільства, що, у свою чергу, є невід'ємною умовою дійсного забезпечення основоположних прав і свобод людини та громадянина і відповідає сутності самої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лодій П.Д. Теорія загальних прав, що містить у собі філософське вчення про природне загальне державне право / П.Д. Лодій. – Санкт-Петербург : Друкарня Деп. зовн. торгівлі, 1828. – 128 с.
2. Конституція України : зі змінами, внесеними згідно з Законом №2222-IV від 08.12.2004 р. – К. : Велес, 2006. – 48 с.
3. Нерсесянц В.С. Теория права и государства / В.С. Нерсесянц. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФА М, 2001. – 272 с.
4. Прокопенко О.Г. Функції сучасної держави: загальнотеоретична характеристика / О.Г. Прокопенко // Держава і право : зб. наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 15. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – С. 41–48.
5. Про основи національної безпеки України : Закон України // ВВР України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
6. Ліпкан В.А. Національна безпека України : [навч. посіб.] / В.А. Ліпкан. – 2-ге вид. – К. : КНТ, 2009. – 576 с.
7. Стратегія національної безпеки США (анотований переклад) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://narfu.ru/aan/Encyclopedia_Arctic/us_strategy_febr2015.pdf.